УДК 376-056.45

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1\(26\)-36-41](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1(26)-36-41)

Горбань Леся,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3111-1964>

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація

У статті проаналізовано сучасний стан і проблеми професійної орієнтації обдарованої молоді на законодавчому й організаційному рівнях. Подано досвід і здобутки розвинених країн світу щодо питання професійної орієнтації молоді. Проаналізовано нормативно-правові акти, які стосуються проблеми професійної орієнтації обдарованої молоді. З'ясовано, що попри те, що державними органами розроблено та впроваджується ціла низка заходів щодо реалізації молодіжної політики на політичному, соціальному, економічному, законодавчому й організаційному рівнях, проблеми молоді у сфері освіти, професійної підготовки, зайнятості, охорони здоров'я та соціальних питань не розв'язано повною мірою. Підсумовано, що завдання професійної орієнтації обдарованої молоді – дати знання, засоби, які дають їм змогу приймати самостійні відповідальні професійні рішення протягом всього життя, активувати їхнє прагнення бути затребуваними в суспільстві та наполегливість у досягненні поставлених цілей.

Ключові слова: *молодь; обдарована молодь; професійна орієнтація; професійна зайнятість; робота з обдарованою молоддю.*

Сучасний стрімкий і непередбачуваний розвиток суспільства демонструє роль його найціннішого ресурсу – людей, які змогли сповна реалізувати власні творчі й професійні можливості, інтелектуальні та організаторські здібності. Саме високоосвічена, обдарована й талановита молодь сприяє успіху тих країн, у яких вона живе. Збереження і примноження такої категорії молоді є життєво необхідним для суспільства, яке існує в умовах глобалізації та інформатизації. У цьому контексті постійна підтримка обдарованої молоді, її своєчасна й адекватна професійна орієнтація сьогодні є запорукою творення омріяного майбутнього для України.

Проблема професійної орієнтації молоді стала об'єктом уваги таких вчених, як Є. Климов, І. Назімов, В. Симоненко, Б. Федоришин, В. Ярошенко та ін. Розроблені науковцями різні аспекти цієї проблеми відповідають і сучасними вимогами.

Особливий інтерес викликають теоретичні та практичні надбання провідних дослідників у галузі професійної орієнтації, зокрема М. Захарова, О. Мельника, В. Симоненка, М. Тименка, С. Чистякової та ін., які порушують проблему формування в сучасній молоді умінь самостійного пошуку та аналізу знань про різні види професійної діяльності.

Найвний досвід і здобутки розвинених країн світу в галузі науки, виробництва та новітніх технологій підтверджують необхідність ґрунтовної перебудови системи професійної орієнтації молоді, зокрема обдарованої. Наприклад, у сучасній американській педагогічній науці особливостями професійної орієнтації молоді є: активна позиція держави щодо модернізації системи профорієнтації, упровадження сучасних комплексних програм у галузі професійного самовизначення; залучення до професійного самовизначення школярів державних і громадських організацій; пошук оптимальних варіантів розв'язання проблеми узгодження професійних інтересів молодих людей із кон'юктурою ринку; розширення мережі професійно-інформаційних центрів; цілеспрямоване вивчення та врахування індивідуальних інтересів, нахилів і здібностей особистості; введення спеціальних предметів, що ознайомлюють школярів зі світом сучасних професій; використання активних та інтерактивних форм, методів і технологій професійної орієнтації; залучення учнів до безпосередньої трудової діяльності, у якій випробовують свої професійні наміри; широкомасштабне інформаційно-методичне забезпечення освітніх закладів із питань профорієнтації; введення в закладах загальної середньої освіти посади незалежних профконсультантів [4].

Здійснений аналіз систем профорієнтаційної роботи в європейських економічно розвинених країнах дає змогу дійти таких висновків:

- 1) систему професійної орієнтації молоді в кожній країні визначає насамперед її соціально-економічний рівень, а вже потім традиції, теоретичні положення та концепції;
- 2) професійна орієнтація молоді постає невіддільною складовою державної політики, що охоплює орієнтацію молоді на професії, які є найбільш важливими на певному етапі соціально-економічного розвитку та систему професійної підготовки спеціалістів з урахуванням як їх психофізіологічних якостей, так і інтересів, здібностей і природних дарувань;
- 3) якісне проведення профорієнтаційної роботи забезпечують спеціально підготовлені спеціалісти: профконсультанти, профрадники та ін.

Така практика представляє інтерес і для України. Запозичення всього актуального й ефективного в дії успішних освітніх реформ різних країн надасть можливість розбудови якісної вітчизняної моделі системи профорієнтації молоді, зокрема обдарованої.

Загальновизнано, що 5–7 % школярів «здатних виявляти високий рівень досягнень» потребують «послуг і видів діяльності, що зазвичай не надаються школою». Ця кількість вказана відповідно до оцінки, що здійснив Марланд у своїй доповіді Конгресу (1972, Marland Report to Congress) ще в 1972 році.

Національна Асоціація з питань обдарованих дітей, яка більше 50 років працює для того, щоб підвищити розуміння громадськістю цих ключових питань дає таке визначення: «Обдарована особистість – це та, яка проявляє, чи має потенціал виявити виключний рівень результатів діяльності в одній чи більше сферах вираження». Деякі з цих здібностей є досить загальними і

можуть впливати на широкий спектр життя особи (зокрема лідерські якості чи здібність думати креативно). Деякі є дуже специфічними талантами, і стають очевидними лише за певних обставин (наприклад, спеціальні здібності в математиці, природничих науках чи музиці). Термін «обдарованість» містить загальне посилання на цей спектр здібностей, специфічно не вказуючи на них, і не залежачи від єдиної мірки чи показника [3].

Головне питання полягає в тому, наскільки ми спроможні забезпечити необхідні умови не лише для прояву обдарованості, а й оптимізації процесу її соціально-професійного становлення, стимулювання розвитку соціальної та економічної ініціативи, інтелектуального та трудового потенціалу. Це питання хвилювало людство ще в 1575 р., коли в Іспанії вийшла книга лікаря Хуана Уарте «Дослідження здатностей до наук», що принесла автору всеєвропейську славу. Це була перша в історії праця, що визначає необхідність вивчення індивідуальних розходжень у здатностях з метою вдалого професійного відбору. Так, Х. Уарте мріяв про організації професійного відбору в державному масштабі: «Для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тієї професії, що найбільше підходить до його дарування, государеві варто було б виділити вповноважених людей великого розуму й знання, які відкрили б у кожного його дарування ще в ніжному віці; вони тоді змусили б його обов'язково вивчати ту сферу знання, що йому підходить...» [5].

Індустріальний прогрес ХХ ст., що активував інтерес суспільства до виробничої діяльності, зумовив зародження вже тієї професійної орієнтації, яку ми знаємо й сьогодні. Зокрема, Ф. Парсон, автор книги «Вибір професії», організував у м. Бостон (США) спеціальне бюро, завданнями якого були: а) за допомогою психологічних тестів допомогти особистості отримати інформацію про свої психічні властивості й здатності; б) ознайомитися з вимогами, які висуваються до психофізичної організації людини різними професіями; в) зіставивши ці дві групи відомостей, дати раціональну рекомендацію.

Ці завдання доповнюють й сучасну Нову українську школу, що зорієнтована на всебічний розвиток індивідуальності дитини як особистості та найвищої цінності суспільства на основі виявлення її задатків, здібностей, обдарованості й талантів. В Україні існує низка законів і програм (зокрема, закони України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII, «Про позашкільну освіту» від 22 червня 2000 р. № 1841-III, Указ Президента України від 24 квітня 2000 р. № 612/2000 «Про додаткові заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді», Указ Президента України від 30 вересня 2010 р. № 927/2010 «Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді», Національна програма «Діти України», Концепція державної Програми роботи з обдарованою молоддю, основним завданням якої є формування професійної еліти, раннє виявлення та всебічна підтримка найбільш обдарованих, талановитих дітей та молоді, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді та інші), які спрямовані на:

- відтворення інтелектуального потенціалу нації;
- забезпечення умов для саморозвитку кожної особистості;
- підготовку молоді до інтеграції у світовий освітній простір;
- створення загальнодержавної мережі освітніх закладів для обдарованої молоді.

З метою створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції в суспільне життя було розроблено Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 рр., що має сприяти:

- створенню умов для розвитку спроможності інститутів громадянського суспільства;
- функціонуванню молодіжних центрів;
- реалізації програм для підготовки фахівців, які працюють з молоддю, зокрема програми «Молодіжний працівник»;
- здійсненню комплексу експертно-аналітичних, організаційних, впроваджувальних і підсумкових оціночних заходів;
- співпраці органів державної влади й органів місцевого самоврядування у партнерстві з інститутами громадянського суспільства, установами і закладами та фахівцями, що працюють з

молоддю, молодіжними центрами, молодіжними працівниками, молодіжними консультативно-дорадчими органами, органами учнівського та студентського самоврядування, міжнародними організаціями, представниками роботодавців, бізнес-сектору, а також узгодженості їхніх дій з реалізацією міжнародних, регіональних і місцевих молодіжних програм;

- міжнародній молодіжній співпраці, сприянню інтеграції молоді у світову та європейську молодіжну спільноту, взаємодії громадських організацій та української молоді діаспори з молодіжними громадськими організаціями України, упровадженню найкращих міжнародних практик та інструментів у роботі з молоддю, співпраці з міжнародними та зарубіжними партнерами;
- проведенню інформаційно-просвітницьких кампаній для інформування молоді, зокрема вразливих категорій молоді, про можливості, наявні та нові інструменти, права й обов'язки з метою її розвитку, участі та інтеграції у суспільне життя.

Завдання та заходи Програми будуть сприяти розвитку молоді та усуненню бар'єрів, щоб жодна з її груп, незалежно від статі, віку, місця проживання, психологічних і фізичних здібностей, інвалідності чи інших ознак у всіх сферах життєдіяльності не була прямо чи опосередковано виключена з суспільства та мала можливість реалізувати в Україні власний потенціал.

Очікуваними результатами Концепції Програми є: збільшення частки молоді до 25 % (зараз 16,7 %), яка бере участь у суспільному житті; зменшення частки молоді до 25 % (зараз 56 %), яка не бере жодної участі в суспільному житті; збільшення частки молоді до 50 % (зараз 27,3 %), яка користується різними формами та знає про різні інструменти участі [6].

Варто зауважити, що вирішення питання професійної орієнтації обдарованої молоді значною мірою гарантує ефективне використання її сил і знань в інтересах особи та суспільства, і навпаки людині заважають власні неадекватні очікування щодо свого професійного визначення [2]. Однак проблема професійного самовизначення обдарованої молоді виникає ще на етапі формування власних орієнтирів на майбутнє. Сучасна молодь залишилася без надійних соціальних орієнтирів. Знищення звичних форм соціалізації, заснованої на соціальній зумовленості життєвого шляху, з одного боку, збільшило індивідуальну відповідальність молоді за своє життя, поставивши її перед часто непосильним вибором, з іншого – забезпечило її неготовність включитися в новий формат суспільних відносин. Вибір життєвого шляху молоді сьогодні визначають не здібності й інтереси, а конкретні обставини.

На думку О. Антонової [1], для ефективної реалізації проблеми збереження та примноження творчого й інтелектуального потенціалу в Україні має бути створено низку умов, які ми пропонуємо розглянути більш детально.

Соціальні умови.

- визнання проблем обдарованої молоді на державному рівні;
- посилення уваги до міжвідомчої взаємодії в контексті розв'язання проблем обдарованої молоді;
- поглиблення міжнародної співпраці у сфері питань роботи з обдарованою молоддю;
- розроблення організаційних і методичних основ забезпечення діяльності з розвитку та підтримки обдарованої молоді в реалізації цільових програм.

Економічні умови:

- створення сучасної матеріально-технічної бази освітніх закладів для обдарованої молоді;
- удосконалення системи стимулювання обдарованих учнів і молоді, а також їхніх керівників;
- виділення реальних коштів державою та фізичними особами під чинні програми підтримки наукової та дослідницької діяльності творчо обдарованої молоді.

Психологічні умови:

- створення системи психологічного супроводу обдарованої особистості на всіх рівнях її освіти;
- підготовка фахівців до цілеспрямованої роботи щодо підтримки обдарованої особистості.

Організаційні умови:

- інтенсифікація наукових пошуків у контексті розроблення проблеми обдарованості;

- публікація науково-методичних та інших інформаційних матеріалів про результати функціонування освітніх систем роботи з обдарованими учнями;
- створення спеціальних шкіл, класів, літніх шкіл, що спрямовані на поглиблення цілеспрямованої роботи з талановитими й обдарованими учнями та студентами.

Педагогічні умови.

- популяризація передового досвіду роботи з обдарованою молоддю;
- узагальнення, науково-методичне обґрунтування й популяризація педагогічної практики та досвіду виховання і освіти обдарованих дітей та молоді;
- створення умов для проведення Всеукраїнських олімпіад, конкурсів, турнірів, фестивалів і забезпечення участі команд обдарованої молоді в міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях;
- удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів для роботи з обдарованою молоддю.

Таким чином, в Україні професійну зайнятість обдарованої молоді вважають одним із найбільш актуальних питань соціально-економічної політики держави, оскільки саме обдаровані особистості здатні впливати на успішне майбутнє економіки та державне становлення України. Попри те, що державними органами розроблено та впроваджується ціла низка заходів щодо реалізації молодіжної політики на політичному, соціальному, економічному, законодавчому й організаційному рівнях, проблему професійної орієнтації обдарованої молоді не розв'язано повною мірою. Завдання професійної орієнтації обдарованої молоді – дати знання, засоби, які дають їм змогу приймати самостійні відповідальні професійні рішення протягом усього життя, активувати їхнє прагнення бути затребуваними в суспільстві та наполегливість у досягненні поставлених цілей.

Використані літературні джерела

1. Антонова О.Є. Умови розвитку обдарованої молоді у вищих навчальних закладах. *Креативна педагогіка*. 2010. Вип. 2. С. 24–30.
2. Баріхашвілі І.І., Ворона М.П., Старіков І.М. Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення. Миколаїв : Атол, 2006. 224 с.
3. Бевз О.П. Система роботи з обдарованими учнями у США. URL: <http://intkonf.org/bevz-op-sistema-roboti-z-obdarovanimi-uchnyami-u-ssha/>.
4. Загребнюк Ю.В. Професійне самовизначення учнівської молоді в середніх навчальних закладах США: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2016. 19 с.
5. Професійна орієнтація та профорієнтаційна робота. 2018. URL: <https://ananiev-rda.odessa.gov.ua/ananiev-novini/profesjna-orntacya-ta-proforntacjna-robota/>.
6. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2021–2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1669-р. [URL: <https://sport.gov.ua/news/shvaleno-koncepciyu-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-2021-2025-roki>].

References

1. Antonova, O.Ye. (2010). Umovy rozvytku obdarovanoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Conditions for the development of gifted youth in higher educational institutions]. *Kreatyvna pedahohika – Creative pedagogy*. Vol. 2. P. 24–30.
2. Barikhashvili, I.I., Vorona M.P., & Starikov (2006). *Psykhologichni osnovy proforiientatsii i profesiinohosamovyznachennia* [Psychological bases of vocational guidance and professional self-determination]. Mykolaiv, 224 p.
3. Bevz, O.P. *Systema roboty z obdarovanyimi uchniamy u SShA* [The system of working with gifted students in the United States]. Retrieved from: <http://intkonf.org/bevz-op-sistema-roboti-z-obdarovanimi-uchnyami-u-ssha/>.

4. Zahrebniuk, Yu.V. (2016). *Profesiine samovyznachennia uchnivskoi molodi v serednikh navchalnykh zakladakh SSHA* [Professional self-determination of student youth in secondary schools in the United States]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman, 19 p.

5. *Profesiina oriiientatsiia ta pororiiientatsiina robota* [Vocational guidance and career guidance work] (2018). Retrieved from: <https://ananiev-rda.odessa.gov.ua/ananiev-novini/profesjna-orntacya-ta-proforntacjna-robota/>.

6. *Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 r. № 1669-r Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy "Molod Ukrainy" na 2021–2025 roky*. [On approval of the Concept of the State target social program "Youth of Ukraine" for 2021–2025: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 23, 2020 № 1669-r]. (2020). Retrieved from: <https://sport.gov.ua/news/shvaleno-koncepciyu-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-2021-2025-roki>.

Horban Lesya. Current State and Problems of Professional Orientation of Gifted Youth.

Summary.

The article analyzes the current state and problems of professional orientation of gifted youth at the legislative and organizational levels. The experience and achievements of the developed countries of the world on the issue of professional orientation of young people, in particular gifted ones, are presented. A number of normative-legal acts concerning the problem of professional orientation of gifted youth are analyzed. A number of conditions for the effective implementation of the problem of preserving and increasing the creative and intellectual potential of gifted youth have been identified.

It is noted that in Ukraine the professional employment of gifted youth is considered one of the most pressing issues of socio-economic policy of the state, as it is gifted individuals who are able to influence the successful future of the economy and state formation of Ukraine. It was found that despite the fact that government agencies have developed and implemented a number of measures to implement youth policy at the political, social, economic, legislative and organizational levels, the problems of youth in education, training, employment, health care and social issues have not been fully resolved. It is concluded that the purpose of professional orientation of gifted youth is to provide knowledge, tools that will allow them to make independent responsible professional decisions throughout life, activate their desire to be in demand in society and perseverance in achieving goals.

Key words: youth; gifted youth; vocational guidance; professional employment; work with gifted youth.

Стаття надійшла до редколегії 11 травня 2021 року